

PEDRAZA GRACIA, Manuel José (dir.); CARVAJAL GONZÁLEZ, Helena y SÁNCHEZ OLIVEIRA, Camino (eds.). *Doce siglos de materialidad del libro. Estudios sobre manuscritos e impresos entre los siglos VIII y XIX*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2017. In culpa est, 4. 604 pàgs. i ils. [17 x 24].

Estudi i revisió d'aspectes relacionats amb la manufactura de llibres des del s. VIII fins al s. XIX i que està vinculat a temes com l'encàrrec, edició, cost i distribució comercial. Alguns d'aquests aspectes, encara són avui poc coneguts; ja que tota manufactura requereix el coneixement de detalls materials, com la qualitat de les matèries primes, els procediments de confecció. Són escassos els coneixements sobre les persones que van elaborar aquestes obres i els vincles que hi havia entre elles: editors, calígrafs, impressors, il·lustradors, etc. Tampoc sabem com eren els seus tallers de confecció, ni les circumstàncies de la seva realització.

El volum es el resultat del II Congrés Internacional sobre el Llibre Medieval i Modern (Saragossa, 7 al 9 de setembre de 2016). Els aspectes han estat captats des de diverses perspectives i són molt nombrosos els temes presentats: el "códice stretto" de finals del s. XIV i la seva peculiaritat; la materialització d'un còdex de Seneca a Salamanca i el paper de l'il·luminador i calígraf Stephanus Masi de Aquila; la manera com s'expedien els documents a les Reials Chanceries durant l'edat moderna i com s'efectuaven les Cartes Executòries d'Hidalguia en pergamí; el Códice Pomar de la Universitat de València, un exemplar botànic del s. XVII; la composició de quadernets i la paginació del manuscrit mexicà "Tresguerras" de finals del s. XVIII; els signes dels suports del llibre o *maniculae*, a les pintures murals de la ermita de Santa Marina de Villamartín de Sotoscueva (Burgos, s. XV). A més consten aspectes centrats en la impressió: figura, funció i motivacions del corrector a tres incunables castellans; la relació d'esdeveniments als paratextos legals entre 1550 i 1650; el paper dels editors de Pamplona durant el s. XVII; Lió com a centre d'impressió clandestí dels autors de la Il·lustració el s. XVIII; el llibre tècnic de José Sigüenza y Vera: *Mecanismo del arte de la imprenta*. Així com s'inclouen altres estudis: estat de la qüestió sobre la impremta incunable a Salamanca i els tallers de producció; els tipus de lletra del s. XVI als tallers d'impremta espanyols; la introducció de la impremta a Osca per mitjà de la revisió d'inventaris del s. XVI; l'activitat femenina en els negocis editorials durant els ss. XVI al XVIII; la primera impremta estable a la ciutat de Sòria el s. XVIII. Juntament amb aspectes vinculats a la distribució de les obres: mercat i manuscrits a l'edat mitjana, persones, mitjans, llocs i clients; les marques de mercader i d'impressor, comerç del paper i del llibre en els ss. XV i XVI; els catàlegs de llibreria del s. XVIII; cartells fixats als murs per exposar les novetats editorials durant el s. XVIII; els impressors efímers del s. XIX a Barcelona. Així com s'expliquen aspectes relacionats amb la imatge i la il·lustració a els tractats medievals de l'astrolabi; la biblioteca de l'artista Pompeo

Leoni; la influència hispano-flamenca al gravat portugués del s. XVII; les diverses edicions de la *Metamorfosi* d'Ovidio de Francisco Crivell (s. XIX); l'enquadernació i les tipologies medievals entre el s. VIII i el s. XVI; l'evolució d'enquadernacions de cartera baix medievals influïdes en estils orientals i realitzades per jueus; les enquadernacions de bibliòfils custodiades a la Academia de Bellas Artes de San Fernando; les arquetes o contenidors; les marques de procedència dels incunables hebreus de Híjar; les biblioteques o els inventaris de llibres.

Per tant cal destacar la diversitat i complexitat dels aspectes que es tracten. Consten 32 treballs i els seus corresponents abstracts.

IHE
(Secretaria de la revista)

Traductor de la reseña anterior:

Estudio y revisión de aspectos relacionados con la manufactura de libros desde el s. VIII hasta el s. XIX y que está vinculado a temas como el encargo, edición, coste y distribución comercial. Algunos de estos aspectos, aún en la actualidad son poco conocidos; ya que toda manufactura requiere el conocimiento de detalles materiales, como la calidad de las materias primas, o los procedimientos de confección. Son escasos los conocimientos sobre las personas que elaboraron estas obras y los vínculos que había entre ellas: editores, calígrafos, impresores, ilustradores, etc. Tampoco sabemos cómo eran sus talleres de confección, ni las circunstancias de su realización.

El volumen es el resultado del II Congreso Internacional sobre el Libro Medieval y Moderno (Zaragoza, 7 al 9 de septiembre de 2016). Los aspectos han sido captados desde diversas perspectivas y son muy numerosos los temas presentados: el "códice stretto" de finales del s. XIV y su peculiaridad; la materialización de un códice de Seneca en Salamanca y el papel del iluminador y calígrafo Stephanus Masi de Aquila; la manera como se expedían los documentos en las Reales Chancillerías durante la edad moderna y como se efectuaban las Cartas Ejecutorias de Hidalguía en pergamino; el Códice Pomar de la Universidad de Valencia, un ejemplar botánico del s. XVII; la composición de cuadernillos y la paginación del manuscrito mexicano "Tresguerras" de finales del s. XVIII; los signos de los soportes del libro o *maniculae*, en las pinturas murales de la ermita de Santa Marina de Villamartín de Sotoscueva (Burgos, s. XV). Además constan aspectos centrados en la impresión: figura, función y motivaciones del corrector a tres incunables castellanos; la relación de acontecimientos en los paratextos legales entre 1550 y 1650; el papel de los editores de Pamplona durante el s. XVII; Lyon como centro de impresión clandestino de los autores de la Ilustración en el s. XVIII; el libro técnico de José Sigüenza y Vera: *Mecanismo del arte*

de la imprenta. Así como se incluyen otros estudios: estado de la cuestión sobre la imprenta incunable en Salamanca y los talleres de producción; el tipo de letra del s. XVI en los talleres de imprenta españoles; la introducción de la imprenta en Huesca mediante la revisión de inventarios del s. XVI; la actividad femenina en los negocios editoriales durante los s. XVI al XVIII; la primera imprenta estable en la ciudad de Soria en el s. XVIII. Junto con aspectos vinculados a la distribución de las obras: mercado y manuscritos en la edad media, personas, medios, lugares y clientes; las marcas de mercader y de impresor, comercio del papel y del libro en los ss. XV y XVI; los catálogos de librería del s. XVIII; carteles fijados en los muros para exponer las novedades editoriales durante el s. XVIII; los impresos efímeros del s. XIX en Barcelona. Así como se explican aspectos relacionados con la imagen y la ilustración en los tratados medievales del astrolabio; la biblioteca del artista Pompeo Leoni; la influencia hispano-flamenca en el grabado portugués del s. XVII; las diversas ediciones de la *Metamorfosis* de Ovidio de Francisco Crivell (s. XIX); la encuadernación y las tipologías medievales entre el s. VIII y el s. XVI; la evolución de encuadernaciones de cartera bajomedievales influidas en estilos orientales y realizadas por judíos; las encuadernaciones de bibliófilos custodiadas en la Academia de Bellas Artes de San Fernando; las arquetas o contenedores; las marcas de procedencia de los incunables hebreos de Híjar; las bibliotecas o los inventarios de libros.

Por lo tanto, debemos destacar la diversidad y complejidad de los aspectos que se tratan. Constan 32 trabajos y sus correspondientes abstracts.

IHE
(Secretaria de la revista)